

BACHELOROPPGAVE

Hvilke sosiale utfordringer møter drapstdømte i overgangen fra fengsel til samfunn?

av

Stine Sortevis

Kandidatnr. 226

Sosialt arbeid
BSV5-300
Mai 2013

Innholdsfortegnelse

1 Innledning	5
1.2 <i>Avgrensning og presisering av begreper i problemstilling</i>	6
1.3 <i>Presentasjon av strukturen i oppgaven</i>	6
2 Metode	6
2.1 <i>Valg av metodisk tilnærming</i>	6
2.2 <i>Fremgangsmåte</i>	7
2.2.1 Informant	7
2.3.2 Intervjuguide	8
2.3.3 Telefonintervju – møte med informanten	8
2.3.4 – Systematisering og kategorisering av data	9
2.5 <i>Hermeneutikk, tolkning og for forståelse til tema</i>	9
3. Teori: Presentasjon av relevant teori og begrep	10
3.1 <i>Symbolsk interaksjonisme</i>	10
3.1.1 Sosialt avvik, stigma og stempling	10
3.1.2 Status og rolle	11
3.2 <i>Institusjonssoiologien</i>	12
3.2.1 Goffmans totale institusjoner	12
3.3 <i>Teori om overgang</i>	13
3.3.1 I fengselet – tiden før løslatelse	13
3.3.2 Løslatelsen	13
3.3.3 Tiden etter soning - ettervern	14
3.4 <i>Relevant politisk dokument</i>	14
3.5 <i>Kunnskapsstatus</i>	14
3.5.1 ”The mark of criminal record” – Devah Pager	14
3.5.2 ”Etter drapet” – Paul Leer-Salvesen	15
3.5.3 ”Løslatt og Hjemløs” – Dyb, E – Brattbakk, I – Bergander, K – Helgesen, J	15
4. Analyse	15
4.1 <i>Presentasjon av empiri</i>	16
4.2 <i>Før løslatelse – tiden i fengselet</i>	17

4.2.1 Aktivitet	18
4.2.2 Normalitetsprinsippet	19
4.2.3 En annen hverdag	20
4.3 <i>Løslatelsesprosessen</i>	21
4.3.1 Tilbakeføringskoordinator	22
4.4 <i>Løslatelsen</i>	23
4.5 <i>Tiden etter soning – et liv i frihet?</i>	24
4.5.1 Holdninger	25
4.5.2 Prinsippet om at domfelte er ferdig med straffen sin når den er sonet	26
4.5.2 Bolig	26
4.5.3 Arbeid	27
5. Avslutning	28
6. Litteraturliste	30
7. Vedlegg	32
7.1 <i>Informasjonsskriv</i>	32
7.2 <i>Intervjuguide</i>	34

1 Innledning

Temaet for denne oppgaven er kriminalomsorg, og overgangen fra løslatelse til et liv utenfor fengsel. Kriminalomsorgen er en del av strafferettskjeden, og straff er en reaksjon samfunnet benytter for å beskytte seg mot lovbrudd. Likevel skal ikke personer som blir straffet lide urimelig som følge av straffereaksjonen. Det er frihetsberøvelsen som er straffen, og det er et sentralt prinsipp at alle andre rettigheter den domfelte har, skal ivaretas. Den straffen jeg har valgt å legge vekt på er fengselssoning av drapstrømte. Ved løslatelse er det etter soning i fengsel på tide å møte realiteten utenfor murene. Det er nettopp denne overgangen jeg vil se nærmere på.

Problemstilling: “Hvilke sosiale utfordringer møter drapstrømte i overgangen fra fengsel til samfunn?”

Grunnen til at jeg har valgt denne problemstillingen er dens relevans for min profesjon. Målet med undersøkelsen er å få en forståelse for hvordan overgangen er, og på denne måten bruke denne kunnskapen i møte med domfelte som skal løslates. I henhold til sosionomens yrkesetiske grunnlagsdokument skal vi som profesjon vise solidaritet med utsatte grupper og arbeide for et inkluderende samfunn (FO, 2002). Dette blir gjeldende når drapstrømte etter endt soning skal reintegreres i samfunnet.

Slik problemstillingen står viser den at jeg allerede har gitt meg opp en mening om at det fins utfordringer. Jeg vil finne ut hvilke, og med fokus på drapstrømte. Jeg vil se på hvordan de stilles i en særstilling i forhold til andre domfelte.

Det finnes internasjonal og nasjonal forskning rundt løslatelsesprosessen og på de utfordringer domfelte møter i overgangen fra fengsel til samfunn. Mindre finnes på gruppen jeg ønsker å finne ut mer om, nemlig drapstrømte. I denne oppgaven skal jeg presentere funn fra et intervju med en fadder i Wayback. Gjennom intervjuet fikk jeg innsikt i hvordan overgangen fra fengsel til samfunn kan oppleves. Det unike med min informant er at han bruker sin kompetanse som likemann for å hjelpe andre i løslatelsesprosessen. Han og de andre fadderne i Wayback vet hvor krevende det er å gå gjennom en slik prosess.

1.1 Avgrensing og presisering av begreper i problemstilling

Med sosiale utfordringer mener jeg hvordan de draptsdømte blir møtt av andre, hvordan de takler møte med omverdenen og hvordan de lar andres oppfatning av dem styre deres selvbilde. Områder jeg vil være oppmerksom på er boligmarkedet og innpass til arbeidslivet. Med draptsdømte mener jeg de domfelte som gjennom §223 i straffeloven soner sin straff i fengsel etter § 10 a) og b) i straffegjennomføringsloven. Jeg har ikke tatt hensyn til om den draptsdømte soner i fengsel med høyt eller lavt sikkerhetsnivå, selv om dette kan ha innvirkning på løslatelsen. Hva jeg mener med overgang vil bli definert videre i teorikapittelet 3.3.

1.2 Presentasjon av strukturen i oppgaven

Først vil jeg introdusere deg for metoden jeg har brukt for å få svar på problemstillingen min. Videre vil du få innsikt i mitt teoretiske perspektiv som vil være synlig gjennom oppgaven. I analysen vil du få presentert empirien min. Gjennom ulike faser i løslatelsen vil jeg drøfte de sosiale utfordringer draptsdømte møter i overgangen fra fengsel til samfunn.

2 Metode

Metode er redskapet vi bruker for å undersøke et fenomen (Dalland, 2012). Det å velge metode betyr valg av fremgangsmåte. Den hjelper oss til å samle inn den informasjonen vi trenger for å fremskaffe eller etterprøve kunnskap. Målet mitt er å rapportere kunnskap, og den farges av hvilke prosedyrer og teknikker jeg har benyttet underveis (Kvale & Brinkmann, 2009). Jeg vil nå presentere min valg av metode og de etiske refleksjoner jeg har hatt rundt forskningsprosjektet. Etiske spørsmål var gjeldende gjennom alle fasene i studien (Kvale & Brinkmann, 2009).

2.1 Valg av metodisk tilnærming

Jeg har benyttet meg av kvalitativ forskningsmetode for å gå i dybden på temaet mitt. Jeg viser med dette til problemstillingen min: "Hvilke sosiale utfordringer møter draptsdømte i overgangen fra fengsel til samfunn?". Jeg er ute etter å forstå denne overgangen. Jeg er altså ikke ute etter å finne målbare tall, som i en kvantitativ undersøkelse (Dalland, 2012).

Jeg valgte et kvalitativt forskningsintervju for å forstå verden sett fra informantens side (Kvale & Brinkmann, 2009). Forskningsintervjuet er en profesjonell samtale der det utveksles synspunkter om et tema som opptar begge. Samtalen bærer preg av å ha en viss struktur og hensikt (Kvale & Brinkmann, 2009). Grunnen til at jeg valgte kvalitativt intervju er at jeg gjennom min metode ønsket å søke kunnskap gjennom noen som selv har opplevd det å løslates fra fengsel. Det kvalitative intervjuet gav meg innsikt i de utfordringer domfelte har i overgangen fra fengsel til samfunn. Jeg fikk mulighet til å fremskaffe egen empiri og ha kontroll over mitt eget forskningsopplegg (Kvale & Brinkmann, 2009).

2.2 Fremgangsmåte

2.2.1 Informant

Det å skaffe informanter handler om å finne de som på best mulig måte kan gi innsikt til problemstillingen (Dalland, 2012). Jeg måtte først og fremst finne ut hvordan jeg kunne komme i kontakt med informanter, og om det i det hele tatt var mulig. Jeg begynte å søke etter interesseorganisasjoner som jobbet med løslatelsesprosessen.

Med utgangspunkt i dette tok jeg kontakt med en interesseorganisasjon ”Wayback”. Wayback er en politisk uavhengig organisasjon der tidligere domfelte fungerer som faddere for andre straffedømte. Målet deres er å hjelpe domfelte i overgangen fra fengsel til samfunn, og integrere dem i samfunnet (Svennevig, 2012). Ved å velge personer som besitter spesifikk kunnskap om min problemstilling har jeg gjort et strategisk utvalg av informant (Dalland, 2012).

Leder i Wayback var meget imøtekommende og positiv til intervju med kommende sosisonomer. Organisasjonen holder til i Oslo, og av praktiske og økonomiske grunner kom vi frem til at et telefonintervju ville være mest hensiktsmessig. De fikk tilsendt mine hovedspørsmål, informasjonsskriv og samtykkeskjema. På denne måten kunne informanten inngå et informert samtykke til å delta i studiet mitt. Det vil si at informanten ble orientert om hva prosjektet gikk ut på, hva det skulle brukes til, hvordan intervjuet ville foregå og at deltakelsen var basert på frivillighet (Thagaard, 2009). Informanten ble i tråd med de

forskningsetiske retningslinjene informert om at det var mulig å trekke seg ut av undersøkelsen frem til rapporten skulle leveres inn (Thagaard, 2009). Leder av organisasjonen sendte videre spørsmål til en av fadder. Vedkommende tok kontakt med meg, og vi avtalte tidspunkt for intervjuet.

2.3.2 Intervjuguide

Intervjuguiden var styrende gjennom hele intervjuet, og inneholdt de spørsmål jeg ønsket å få svar på.. Den var utformet til å være et semi-strukturert intervju. Intervjuguiden fungerte her som en liste med spørsmål jeg ønsket å få besvart i løpet av intervjuet, uten at det var knyttet spesifikke svaralternativer til dem (Kvale & Brinkmann, 2009). Informanten fikk tilsendt 8 hovedspørsmål, og fikk beskjed om at jeg i tillegg ville stille noen oppfølgingsspørsmål underveis i intervjuet.

2.3.3 Telefonintervju – møte med informanten

I begynnelsen av intervjuet presenterte jeg meg selv og informanten fikk informasjon om forskningsopplegget. Jeg var åpen om at oppgaven kunne publiseres offentlig og vi ble enige om hvordan jeg skulle ivareta hans anonymitet. På grunn av avstand og tid ble det mer praktisk og økonomisk med et telefonintervju. Fordelen med denne type intervju er at det kan være tryggere for informanten å snakke med noen i telefonen, i og med at vi var inne på et tema som kan være følsomt. Da er det viktig at vedkommende ikke føler seg krenket og at jeg ikke trækker over en grense (Kvale & Brinkmann, 2009). Det var viktig for meg å skape rom for at intervjupersonen kunne snakke fritt og trygt. Dette krevde en balanse mellom min interesse for å innhente opplysninger og respekt for hans integritet (Kvale & Brinkmann, 2009). Ulempen med telefonintervju var at jeg ikke fikk tilgang på kroppsspråk og det ble vanskeligere å vise at jeg var aktivt lyttende. Det ble vanskeligere å utnytte stillheten, da jeg flere ganger avbrøt han når han skulle til å si noe mer. Rent praktisk måtte jeg finne en fasttelefon for å ha mulighet til å ta opp samtalen med diktafon. Lydopptaket ble noe skurrete og dårlig da lyden måtte gå gjennom to elektroniske apparater.

Da intervjuet var ferdig ble det transkribert. Det vil si at lydfilen ble omgjort fra tale til tekst (Dallans, 2012). På denne måten ble intervjumaterialet klargjort for analyse. Noen deler av

intervjuet gjorde det mulig å identifisere vedkommende. Jeg valgte derfor å ikke transkribere eller sitere de deler av intervjuet som kunne gjøre informantene gjenkjennelig. Lydfilen ble slettet etter transkribering av hele intervjuet.

2.3.4 Systematisering og kategorisering av data

Kategoriseringen ble preget av en tematisert tilnærming. Det vil si at ulike tema var i fokus (Kvale & Brinkmann, 2009). Med utgangspunkt i intervjuet valgte jeg å kategorisere funnene mine i ulike faser av løslatelsesprosessen. Disse kategoriene ble tydelige etter transkriberingen. Jeg tolket det dithen at han var opptatt av levekårsvariabler som bolig og arbeid. Jeg har derfor valgt å bruke disse kategoriene i analysen av min data. I tillegg til intervjuet har jeg valgt å bruke relevant faglitteratur for å belyse problemstillingen. Dette for å få en bredere forståelse av tema da informantene selv ikke har vært drapsdømt. Litteraturen vil bli presentert i kapittel 3.5 om kunnskapsstatus.

2.5 Hermeneutikk, tolkning og forforståelse til tema

Hermeneutikk betyr i følge Dalland (2012) fortolkningslære. Det handler om å fortolke meningsfulle fenomener for å kunne forstå dem. For-forståelsen min innebærer at jeg tolker omgivelsene og informasjon på bakgrunn av mine faglige og personlige erfaringer. Det viktigste er å være bevisst på den forforståelsen jeg bringer med meg, slik at jeg kan skille den fra den nye forståelsen jeg etter hvert får (Dalland, 2012).

Min forforståelse viser seg i selve problemstillingen. Jeg har tatt utgangspunkt i at overgangen fra fengsel til samfunn er utfordrende. I tillegg har jeg valgt en brukergruppe som jeg selv mener vil ha det ekstra vanskelig når de skal reintegreres i samfunnet. Kriminalomsorg er et felt som interesserer meg. Jeg er bevisst på at min forforståelse og min oppfatning av problemet vil være styrende for forskningsopplegget og de resultatene jeg får. I tillegg kan mitt engasjement for denne marginaliserte gruppen påvirke min tolkning av resultatet. Min forståelse og posisjon i feltet som skal studeres kan både være en styrke og en begrensning (Thagaard, 2009). På den ene siden kan min forståelse bekrefte den kunnskapen som utvikles. På den andre siden kan dette føre til at jeg overser nyanser som ikke er i samsvar med min forståelse (Thagaard, 2009). Mitt teoretiske ståsted er også en del av min forforståelse, og har

vært styrende for studiet mitt. Det har også vært en stor del av min tolkning av fenomenet drapsdømte. Jeg har gått ut i fra at dette er en stigmatisert gruppe og at drapsdømte blir sett på som en avvikergruppe.

3. Teori: Presentasjon av relevant teori og begrep

I det følgende vil jeg presentere mine valg av teoretiske perspektiv for oppgaven. Jeg har gjort et utvalg av teori som jeg mener vil være relevant for å forstå de sosiale utfordringene drapsdømte møter i overgangen fra fengsel til samfunn. Teorien vil sette problemstillingen i et perspektiv som skal kobles opp mot empirien jeg har samlet inn. Jeg vil avslutningsvis presentere et utvalg av forskning og politiske dokument som omhandler dette tema og nærliggende tema.

3.1 Symbolsk interaksjonisme

Symbolsk interaksjonisme handler om hvordan vår selvoppfatning og bevissthet blir til og utvikles (Garsjø, 2001). Sentralt i teorien er hvordan vår oppfatning av oss selv dannes i relasjonen med andre, og hvordan andre oppfatter oss. Tradisjonen legger vekt på at vår egen selvforståelse og identitet er et sosialt produkt (Schiefløe, 2011).

3.1.1 Sosialt avvik, stigma og stempling

Den generelle teorien om sosialt avvik går ut på at avvikere ikke blir kvalifisert som avvikere på grunn av bestemte objektive egenskaper, men at avvikerstatusen primært er et resultat av en stemplingsprosess (Guneriussen, 1999). Dette viser hvordan en symbolsk formidlet definisjon av en gruppe skaper sosiale realiteter og får sosiale konsekvenser for dem som berøres av kategoriseringen. I dette tilfelle blir det de drapsdømte.

Grunnen til at dette begrepet blir sentralt i forhold til kriminalitet, er at de drapsdømte stigmatiseres på en slik måte at integreringen til samfunnet vanskeliggjøres. I tilfeller der mennesker er drapsdømte er det en sjanse for at stemplingen som drapsdømt blir livsvarende (Leer-Salvesen, 1988).

Stigmatisering oppstår i forhold mellom mennesker, og bygger på en oppfatning av at hver enkelt former sitt selv bilde gjennom gjeldende normer og andres oppfatning om en selv. Ordet stigma er opprinnelig gresk og betyr sår eller sårmerke (Goffman, 1963). Stigma blir brukt for å betegne en egenskap ved individet som er miskrediterende. Ved at mennesker har kjennskap til noens fortid i fengsel gjør at de lettere tillegger de drapdømte andre egenskaper, som at de har dårlig vilje, er farlige og dominerende (Goffman, 1963). Teorier om stemping og stigma viser til avvik som en prosess. Man stemples som avviker, deretter påvirker stempelet andre sin oppfatning og atferd ovenfor avvikereren. Dette fører igjen til at avvikereren presses inn i en avvikerrolle (Hauge, 2006).

3.1.2 Status og rolle

For å forklare begrepene vil jeg vise til (1963) sin bok "outsiders". Den sier noe om konsekvenser av det å bli stemplet som kriminell. For å beskrive dette har han lånt begreper fra Evert C. Hughes (1945) om hoved- og bistatus. Hovedstatusen er den som overstyrer alle andre statuser. Det å være domfelt kan være en slik hovedstatus. Avvikerstatusen vil være det som definerer deg som person, uten at det blir tatt hensyn til dine andre egenskaper. Disse generaliserte oppfatningene er noe vi har tilegnet oss på bakgrunn av erfaring (Hauge, 2006). Det å bli stemplet som kriminell fører med seg tanker fra omverdenen om at du vil utføre kriminelle handlinger igjen, siden vedkommende har vist seg å ikke respektere loven (Hughes, 1945; i Becker, 1963).

Teorier om roller kan si noe om hvordan vi forstår handling og hvordan ulike mekanismer påvirker samhandling mellom mennesker (Garsjø, 2001). Rollebegrepet viser til en sosial posisjon som individet er i. Til denne er det knyttet et sett av forventninger om hvordan man skal oppføre seg (Garsjø, 2001). Normer og forventninger endrer seg i ulike sett av roller, de er avhengig av din sosiale posisjon. I denne oppgaven vil jeg belyse hvordan man i overgangen fra fengsel til samfunn må tilpasse seg en ny rolle. Ved løslatelse går man fra å være en fange til å være en fri samfunnsborger. Samtidig må man forholde seg til rollen som tidligere domfelt.

3.2 Institusjonssosiologien

Begrepet institusjon har ulik betydning i forhold til hvilken kontekst man bruker det i. Man kan knytte fenomen inn i en større sammenheng ved å forklare noe ved hjelp av institusjoner (Garsjø, 2008). Den type institusjon jeg vil ta for meg knyttes til bestemte bygninger der bestemte handlinger foregår, og der mennesker oppholder seg for kortere eller lengre perioder, nemlig fengsel. Fengsler er formelt organisert som et sosialt system, der individ fyller ulike roller. Normer og regler, roller og forventninger er annerledes enn hva som forventes utenfor det avgrensede området. Det å bli plassert i fengsel bygges som regel ikke på frivillighet. Man kan føle at man mister sin frihet og må innordne seg et uvant reglement. (Garsjø, 2008).

3.2.1 Goffmans totale institusjoner

Jeg vil bruke begrepet totale institusjoner for å vise til en idealtipe på fengsel som institusjon. En sentral teoretiker som forklarer begrepet ”totale institusjoner” er Ervin Goffman (Garsjø, 2008). Han definerer totale institusjoner som ”*sosiale systemer der et stort antall mennesker i samme situasjon er isolert fra samfunnet for en viss tid og lever sammen på en formelt innelukket måte*” (Goffman i Garsjø, 2008:36).

I boken ”ansatt og mennesker” beskriver Goffman (1967) at den kollektive, symbolske og sosiale tvangen er spesielt intens, og at den er kombinert med omfattende fysisk kontroll av bevegelser og regulering av tidsbruk. Under slike vilkår får ikke individet tilgang på midler som den enkelte trenger for å kunne skape et inntrykk av seg selv og av ens særegne identitet.

I følge Goffman (1967) er fengselet opprettet for å beskytte samfunnet mot fare. Det som kjennetegner den totale institusjon er at den er i stor grad lukket fra omverdenen, ofte i fysisk forstand. Et sentralt kjennetegn er at alle typer gjøremål som å sove, spise og jobbe foregår på institusjonen. Ofte er de rutinebelagt og kontrollert av personalet. Det å skulle bli en del av en institusjon kan påvirke det Goffman (1967) definerte som den enkeltes ”*moralske karriere*”. Man mister det man har rundt seg til vanlig og må innrette seg institusjonens krav og rutiner. Selvbestemmelsen blir sterkt redusert, og dette mente Goffman (1967) gjorde det lettere å kontrollere dem. Den innsatte må erkjenne at visse roller er gått tapt som følge av at han/hun

har blitt en del av institusjonen, da man blir adskilt fra omverdenen. Man er ikke lenger herre over eget liv, og man må følge de instruksjoner og roller man blir tildelt (Goffman, 1967).

Internalisering vil si at man føres inn i bestemte normer, roller, oppgaver, aktiviteter, verdier og gjør dette til en del av en selv (Garsjø, 2001). Prosessen finner sted i alle sosiale systemer, inkludert i fengselet. Fengselet som system setter rammer for hvilke handlinger som er mulige innenfor systemet, og innenfor systemet har man ulike roller.

3.3 Teori om overgang

Denne teorien tar hovedsakelig utgangspunkt i barnevernsinstitusjoner, men jeg velger å trekke paralleller til den institusjonen jeg snakker om, nemlig fengselet. Jeg har valgt denne teorien fordi den ser på stadier i løslatelsesprosessen, noe som er relevant i overgangen fra fengsel til samfunn.

Teorien viser til at institusjonen man er en del av kan representere det trygge og kjente, og tanken på å skulle klare seg alene igjen er skremmende (Tjersland et. al., 2013). *En måte og se overgangen på er at arenaen for utvikling flyttes fra institusjonens trygge rammer og ut i det virkelige liv. Uten hjelpere er det lett å søke gamle mønster eller gi opp* (Tjersland et. al., 2013 s.229). Endringsprosessen befinner seg ikke bare inne i institusjonen, men det handler om en prosess som fortsetter utenfor murene (Tjersland et. al., 2013). Oppgaven er ikke fullført før man har hjulpet den domfelte gjennom overgangen og inn i en tilværelse utenfor institusjonen, derfor blir overgangen en naturlig del av løslatelsesprosessen.

3.3.1 I fengselet – tiden før løslatelse

Å jobbe mot løslatelse bør starte allerede ved innskriving i institusjonen. Det bør utformes tydelige mål og rammer for oppholdet. Det bør under institusjonstiden opprettholdes kontakt med livet utenfor murene, dette for å justere seg til normalforventninger der ute (Tjersland et. al., 2013).

3.3.2 Løslatelsen

Det er viktig at de støttespillerne jobber sammen og med en felles strategi for å skape et lag rundt den domfelte ved løslatelse (Tjersland et. al. 2013). Å skulle forflytte seg ut fra

institusjonen kan skape motreaksjoner hos den som står i dette. Det som er kjent representerer trygghet, og det ukjente skaper uro og frykt (Tjersland et. al., 2013).

3.3.3 Tiden etter soning - ettervern

Overgangen innebærer mange forandringer. Noen nøkkelområder er der; i en boligsituasjon kan møtet med alminnelige realiteter være utfordrende. Spørsmålet om jobb eller skole kommer også opp. Vi jobber med mennesker, og mennesker endrer seg med tiden (Tjersland et. al., 2013). Dette kan føre til både være fremgang og tilbakefall.

3.4 Relevant politisk dokument

Regjeringen sitt grunnlag for kriminalpolitikk finner vi i Stortingsmelding nr. 37 (2007-2008) ”Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn”. Politiske beslutninger er med på å påvirke institusjoner på makronivå. Jeg har valgt St. Meld. Nr. 37 (2007-2008) for å si noe om hvordan politikerne ønsker å jobbe med tilbakeføring. Jeg har valgt å legge vekt på de deler av stortingsmeldingen som jeg mener sier noe om min problemstilling. De vil bli presentert i analysedelen.

3.5 Kunnskapsstatus

3.5.1 ”The mark of criminal record”

Av Devah Pager

For å si noe om de utfordringene tidligere drapstrømte møter i forhold til arbeid, har jeg valgt en artikkel skrevet av Devah Pager. Artikkelen ”The mark of a criminal record” er publisert i *American Journal of Sociology* i 2003. Dette er et tidsskrift med høy faglig kvalitet, av typen vitenskapelig nivå 2. Artikkelen er skrevet på bakgrunn av to studier. Den ene er en kritisk gransking av totalt 360 arbeidsgivere i Milwaukee for å belyse hvordan de bruker informasjon om en kriminell fortid til å sile ut kvalifiserte arbeidssøkere. Undersøkelsen viser hvordan den kriminelle fortiden påvirker arbeidssøkerene sine sjanser til å få jobb etter endt soning. Den andre studien er en telefonundersøkelse av de samme arbeidsgiverne for å finne ut hvilke hensyn de tar og hvilke bekymringer de har i forhold til ansettelse av nye arbeidstakere. Da undersøkelsen bare har funnet sted i Milwaukee understreker Pager (2003) at man skal være

forsiktig med å generalisere funnene hennes. Prosjektet hennes viser fortsatt det faktum at en kriminell fortid representerer en barriere for arbeidsgivere. I etterkant av studien i Milwaukee utførte hun sammen med Bruce Western samme undersøkelse i New York og fant like resultat.

3.5.2 ”Etter drapet”

Av Paul Leer-Salvesen

”Etter drapet” (1988) er en fagbok skrevet på bakgrunn av en doktoravhandling, der 13 innsatte i tre norske fengsler ble intervjuet. Alle hadde begått drap. Jeg har valgt å trekke inn denne undersøkelsen for å få innsikt i drapsdømtes tanker om seg selv og offeret, om skyld, soning og straff. Selv om undersøkelsen er noen år gammel gir den fortsatt innsikt i tanker drapsdømte har om soning og tiden som venter dem utenfor murene. Datainnsamlingen er gjennomført ved en rekke fengsler og andre enheter under kriminalomsorgen.

3.5.3 ”Løslatt og Hjemløs”

Av Evelyn Dyb, Ingar Brattbakk, Klaus Bergander og Janne Helgesen

For å si noe om utfordringer knyttet til løslattes boligsituasjon har jeg valgt å nevne denne rapporten. Den understreker at mange innsatte ikke har bolig ved løslatelse. Dette er en samarbeidsrapport utført ved Norsk institutt for by- og regionsforskning (NIBR), kriminalomsorgens utdanningscenter (KRUS) og Norges byforskningsinstitutt (Byggforsk) i 2006. Formålet med undersøkelsen var å skaffe ny kunnskap om boligsituasjonen ved løslatelse. Prosjektet ble utført på oppdrag fra Husbanken. Det ble sendt ut spørreskjema for å oppnå målbare tall, i tillegg ble det utført intervjuer med 13 innsatte, 14 fengselstilsatte og 12 kommunalt tilsatte. På denne måten fikk prosjektgruppen innsikt i fangenes egne refleksjoner rundt boligsituasjonen.

4. Analyse

Jeg vil nå presentere mine funn opp mot teori og forskning gjort på feltet. Løslatelse er en prosess som starter allerede ved fengsling. Jeg har derfor valgt å bruke løslatelsesprosessen

som struktur for å vise hvilke utfordringer som gjør seg gjeldende underveis. Hovedtyngden vil ligge på de utfordringer de drapsdømte møter under fengselsoppholdet og etter løslatelse.

4.1 Presentasjon av empiri

Organisasjonen Wayback besitter erfaringsbasert kompetanse på utfordringer domfelte møter i overgangen fra fengsel til samfunn. *”Vi sier litt ironisk at vi som jobber her har ca. 80 års erfaring i fengsel” (Informant)*. De har selv opplevd løslatelsesprosessen og vet hvor skoen trykker. Wayback jobber mye etter erfaringer. Likevel har Gitte Svennevig i 2012 skrevet en bok som de bruke systematisk i arbeidet med løslatelse. Gitte Svennevig er leder i wayback og er utdannet sosionom. Boken er først og fremst tilegnet faddere, og er et resultat av erfaringer de har opparbeidet seg gjennom flere år. Jeg har brukt den for å samle inn mer informasjon om hvordan organisasjonen jobber. Boken inneholder utsagn og erfaringer fra andre faddere som kan være nyttige supplement til min informant, som også er fadder.

Min undersøkelse viser at drapsdømte møter mange av de samme utfordringene som andre domfelte når de skal vende tilbake til samfunnet etter fengselsoppholdet. Jeg har derfor valgt å si noe generelt om de utfordringer domfelte møter, men vil trekke frem det som gjør overgangen spesielt utfordrende for drapsdømte. De drapsdømte er som regel langtidssonere og må tilbringe lengre tid i fengselet enn andre domfelte. *Jo lengre man har sittet inne, desto vanskeligere oppleves overgangen* (Svennevig, 2012:62). Det å være langtidssoner etter en slik hendelse byr på spesielle utfordringer.

Informanten legger vekt på andres holdninger som det mest utfordrende for drapsdømte. Samfunnet har ulik holdning til ulik type kriminalitet, og de drapsdømte er noen av de som kommer dårligst ut. Her kan man se hvordan det å være drapsdømt gir en avvikerstatus som skaper sosiale realiteter og får sosiale konsekvenser for vedkommende (Goffman, 1963). Ved at samfunnet har kjennskap til fortiden i fengsel, gjør at de drapsdømte tillegges andre egenskaper som et resultat av å avvikerstempelet. Disse holdningene blir synlige når de skal prøve å vende tilbake til samfunnet for å leve livet som normalt igjen. De er også synlige når drapsdømte skal fengsles. Jeg tenker det vil være en utfordring å skulle forholde seg til disse holdningene, og ikke minst de uheldige konsekvensene de fører med seg. Diskriminering på arbeids- og boligmarkedet er noe av det mange venter seg i livet utenfor murene. Dette kan

forklares ved at stempelet som drapsdømt fører med seg stereotypiske egenskaper som at man ikke er til å stole på, man har dårlig vilje, er uforutsigbar osv. Dette kan forklare hvorfor det vanskelig for arbeidsgivere og utleiery å gi innpass til de drapsdømte.

4.2 Før løslatelse – tiden i fengselet

Fengselsoppholdet har mye å si for hvordan overgangen til samfunnet igjen blir (St. Meld. Nr. 37 (2007-2008)). Regjeringen legger vekt på hvordan straffen virker, og at den er avgjørende for å bekjempe kriminalitet og tilbakefall. Dette innebærer at man må rehabilitere bedre og koordinere tjenester på en slik måte at de drapsdømte har noe å komme ut til. Jeg tolker mine funn dithen at utfordringer de drapsdømte møter er samfunnets holdning til dem når de vender tilbake etter fengselsoppholdet. Med dette stiller jeg meg kritisk til at rehabilitering og koordinering av tjenester alene kan gjøre overgangen fra fengsel til samfunn lettere. Selv om man gjennom flere år har gjennomført et program for å endre tankemønster og ønsker en endring, kan holdningene utenfor likevel være en realitet. Leer-Salvesen (1988) viser at de drapsdømte har forståelse for hvorfor de skal straffes, og gjennom dette straffer de seg selv for den handlingen de har gjort. Selv om de ser fremover til løslatelse vil tankekjøret alltid være tilstede og de spør seg selv ”hva tenker de andre om meg?” (Leer-Salvesen, 1988). Her ser man hvordan den drapsdømte internaliserer samfunnets realiteter om hvordan man vanligvis tenker om noen som har tatt et liv. Den drapsdømte speiler seg i disse realitetene og bygger sin oppfatning av seg selv gjennom andres forståelse av en person som er drapsdømt (Goffman, 1963).

”Man burde se på det på en annen måte (...) Det å stenge folk inne i 23 timer av 24. Det gjør ikke noe bedre oppe i topplokket” (Informant).

Jeg vil prøve å utforske skammen i dette utsagnet. Jeg har vist hvordan samfunnets holdning kan påvirke den drapsdømtes selvfølelse. Følelser som kan være gjeldende da er skyld og skam. Disse følelsene kan være dominerende hos mange, og kan være hemmende for selvfølelsen (Svennevig, 2012). Det handler ikke bare om seg selv, men at handlingen har gått ut over noen andre. I dette tilfellet noen andres liv, og mennesker rundt drapsofferet. Det er ingen lett vei til forsoning og tilgivelse. Dette viser Svennevig (2012) med å si at *”Skam og skyldfølelse er faste følgesvenner som er vanskelig å bli kvitt” (s. 76).*

”Har man gjort et drap så skal man sitte i fengsel med vann og brød. Det er egentlig holdningen til den vanlige mannen i gata tror jeg” (Informant).

Drap er oppsiktsvekkende og en hendelse som ryster mange i samfunnet (Leer-Salvesen, 1988). Holdninger mot drapsdømte er ikke bare gjeldende i samfunnet, men også inne i fengselet. Det er den kriminelle handlingen som plasserer deg i det sosiale hierarkiet innenfor murene (Leer-Salvesen, 1988). Her blir rollebegrepet gjeldende da det viser til den sosiale posisjon individet befinner seg i. Til de ulike rollene er det knyttet ulike typer status (Garsjø, 2001). Hierarkiet er for mange godt kjent. Øverst på statushierarkiet ligger de som har begått en bragd, for eksempel ran. Nederst ligger de som har gjort noe skammelig, og som merker han/henne på livstid, den sedelighetsdømte (Leer-Salvesen, 1988). Selv om hierarkiet ikke er fysisk synlig, vil det være gjeldende når andre skal forholde seg til den drapsdømte.

”Mange er av den oppfatning at det er bedre å være i fengsel enn ute.. I samfunnet føler man seg som en belastning” (Informant).

Dette gjør at mange søker tilbake til fengselsmiljøet. Informanten sier at mange opplever å få en ”hero-følelse” og ønsker å vende tilbake til fengselet for å føle seg akseptert. Dette viser hvordan statusen kan være med på å definerer deg som person (Becker, 1963) og at det knyttes et sett av forventninger til deg, avhengig av hvor du befinner deg (Garsjø, 2001). I overgangen fra fengsel til samfunn beveger du deg fra å være fange til å få statusen ”ex-fange”, og dette kan få konsekvenser. Leer-Salvesen (1988) viser dette med et informantutsagn; ”Det fengselet jeg sitter i her, det blir bare større når jeg kommer ut” (s.151). Når det gjelder drapsdømte er tilbakefall lavere for domfelte som har begått grov voldskriminalitet (St. Meld. Nr. 37 (2007-2008)). Grunner kan være individuelle, men jeg tolker utsagnet slik at de ikke har den samme ”hero-følelsen” av å komme tilbake til fengselet. De opplever heller å være nederst på rangstigen innen to system.

4.2.1 Aktivitet/Arbeid

”En dag så skal vedkommende ut, best skolert til å komme seg tilbake til samfunnet igjen!”
(Informant).

Målet for arbeidsdrift i fengsel er å bedre kvalifikasjonene for arbeid etter løslatelse, og aktivisering av innsatte. Arbeid er en vesentlig del av det å bli selvhjulpne og for å integreres i samfunnet (St. Meld. Nr. 37 (2007-2008)).

Slik jeg tolker informanten mener han at aktivitet alene ikke er bra nok, men at innsatsen som legges i fengsel på best mulig måte må gjenspeile det som skal skje når vedkommende vender tilbake til samfunnet. *”Det å spikke paller i fengselet, åssen motivasjon er det? (...) Altså det gir ingen mening når man kommer ut av fengselet”* (Informant). Dette viser Tjersland et. al. (2013) med å understreke viktigheten av å opprettholde kontakt med livet utenfor murene, for å justere seg til normalforventningene.

Arbeidstrening i fengselet kan altså være bra, men arbeidet og opplæringen bør ha relevans i forhold til arbeid på utsiden av murene. Dette krever at fengselet som system i større grad må tilpasse opplæring til arbeidslivet i samfunnet. Etter min mening bør den innsatte bør en realistisk forberedelse på den faktiske situasjonen som han/hun møter etter endt soning. Dette vil jeg vise med St. Meld. Nr. 37 (2007-2008) sitt fokus på normalitetsprinsippet.

4.2.2 Normalitetsprinsippet

Ett av verdigrunnlagene til kriminalomsorgen kommer til uttrykk i begrepet normalitetsprinsippet. Dersom hensikten med straffen er at vedkommende skal komme bedre ut enn da vedkommende kom inn, er det viktig at livet bak murene er så likt som mulig samfunnet ellers (St. Meld. Nr. 37 (2007-2008)). Det er bare frihetsberøvelsen som skal være straffen. Det handler ikke om å normalisere de domfelte, men om å normalisere fengselsregimet. Bronebakk (2012) mener at normalitet i fengselet kan bidra til å minske avstanden mellom ”dem” og ”oss” og på denne måten lette integrering. Hun mener at de bør ha de samme rammene for personlig utvikling som borgere har utenfor murene (Bronebakk, 2012). Et eksempel på dette kan være muligheten til å uttrykke følelser. En fengselsprest mente at en normal hverdag skal gi rom for å kunne vise følelser, også sinne, noe fengselet har vanskeligheter med å håndtere (Bronebakk, 2012 s.176). Hun nevner at fordømmelse har

innvirkning på følelsen av egen verdi. Med dette viser hun til det stigma som lett følger den drapsdømte etter endt soning. Et virkemiddel er å styrke den enkelte sin tro på seg selv (Bronebakk, 2012).

4.2.3 En annen hverdag

Svennevig (2012) nevner at de innsatte blir fratatt muligheten til å gjøre de samme tingene som utenfor murene. Dette understreker institusjonssosiologien da man lett kan føle at man ufrivillig må innordne seg et annet reglement (Garsjø, 2008). Etter hvert kan dette føre til at de hverdagslige tingene avlæres og de får vanskeligheter med å møte og mestre de krav samfunnet stiller etter løslatelse (Svennevig, 2012).

Det å komme i fengsel innebærer å tilpasse seg et nytt system som skal være en del av livet ditt over lengre tid (Garsjø, 2001). Informanten legger vekt på betydningen av å ha gått ”gradene” i det han kaller kriminalitetsstigen.

”Visst man går gradene, man begynner å selge hasj og stoff og sånn, også ender opp med drap. Så kjenner man systemet godt også” (Informant).

Det kan bety at noen drapsdømte har sittet i fengsel før, og vet hva de går til. I tillegg har de erfaring med det å skulle løslates. Det vil nødvendigvis ikke si at overgangen blir lettere. Jeg har tidligere nevnt at tilbakefall hos drapsdømte er sjeldent. Det kan bety at drapsdømte ikke har sittet inne for drap tidligere. Dersom man for første gang sitter i fengsel for drap, kan teorien si noe om at tilvenningsprosessen kan være utfordrende. Man må da erkjenne at visse roller er gått tapt og at man blir adskilt fra omverdenen. Man er ikke lenger herre over sitt eget liv, og må innrette seg det reglement som er gjeldende (Goffman, 1967). Man blir tildelt en rolle i noe som er ukjent, og tilvenningsperioden kan vare over lengre tid. I tillegg må de gå gjennom en ny tilvenningsperiode når de løslates. Dette vil jeg si noe mer om i kapittelet 4.4 om løslatelsen. Mange i samfunnet kan fort tenke at de drapsdømte er en gruppe rasende, voldelige mennesker som lever i konflikt med andre rundt seg (Leer-Salvesen, 1988). Likevel viser undersøkelsen at de drapsdømte ofte er de som er stille og medgjørlige. Ut i fra fengselsbetjentene viste det seg at de drapsdømte tilpasset seg omgivelsene sine, og ofte var det mindre bråk med dem (Leer-Salvesen, 1988). Dette viser hvordan deres status som et

drapsmonster utenfor murene ikke står i samsvar med det som oppleves av fengselsbetjenter og samfunnet innenfor.

Fengselet er i følge Goffman (1967) opprettet for å beskytte samfunnet mot fare. Det at institusjonen skal beskytte omverdenen fra disse menneskene kan være med på å understreke den frykt man ofte har for drapsdømte som over lengre tid befinner seg i en slik institusjon. Det må jo være en grunn til at de er sperret inne over så lang tid, de er farlige. Leer-Salvesen (1988) stilte det spørsmålet aller frykter; ”kommer de til å gjøre det igjen?”. På dette svarer en informant ”*Jeg blir liksom bare overraska når noen antyder det. Men jeg forstår jo at de tenker slik*” (s. 151). Informantene uttrykker i undersøkelsen at de ikke er redd for at det skal skje igjen, og at det er utenkelig for dem. Likevel viser de forståelse for at andre kan tro det (Leer-Salvesen, 1988). Derfor er det viktig at samfunnets krav om beskyttelse mot kriminelle handlinger skal balanseres med hensynet til at den enkelte domfeltes muligheter til å vende tilbake til samfunnet som fremtidig lovlydige borgere (Kriminalomsorgen, u.å.).

4.3 Løslatelsesprosessen

Institusjonssosiologien presenterer utfordringer knyttet til det å måtte tilpasse seg nye systemer. Det er normalt å bruke tid på løslatelsesprosessen (Svennevig, 2012). Fengselet representerer et midlertidig opphold, og etter en stund skal vedkommende vende tilbake til det som venter utenfor murene. Da er det viktig at vedkommende har noe å komme hjem til. Å forflytte seg ut fra institusjonen kan vekke motreaksjoner hos den domfelte. Overgangen til samfunnet igjen kan representere noe ukjent og skremmende. (Tjersland et. al., 2013). Det er derfor viktig å være åpen om tilbakeføring og snakke om dette tidlig i prosessen.

4.3.1 Bolig

”Okei, jeg kommer ut om tre måneder. Da bør jeg ha skaffa meg en bolig altså. Ettelerannet. I alle fall et sted å bo! Det er det viktigste da” (Informant).

Informanten understreker viktigheten av å ha et sted å bo ved løslatelse. Det samme gjør St. Meld. Nr. 37 (2007-2008) med å si at de mest grunnleggende behovene for å kunne klare seg i samfunnet må være dekket. Et trygt bosted er med på å forebygge ny kriminalitet og er viktig

for livskvaliteten (Svennevig, 2012). Jeg kommer tilbake til diskusjonen om bolig i kapittel 4.5.2.

4.3.2 Kartlegging

Informanten legger vekt på kartlegging som en viktig del av løslatelsesprosessen. I wayback bruker de "livshjulet" som kartleggingsverktøy (Svennevig, 2012). Gjennom livshjulet blir den innsatte nødt til å se realitetene og utfordringene som han/hun møter utenfor murene. Hver og en innsatt har sine utfordringer og på denne måten får vedkommende en muligheten til å uttrykke hva han/hun er mest bekymret for. Hjulet er delt inn i områdene arbeid/sysselsetting, økonomi, bolig, nettverk og helse (Svennevig, 2012). Ut i fra inndelingen tolker jeg det dithen at dette er de områdene som for mange er utfordrende.

"Vi sier da at hjulet går rundt.. så må man se hvor man har punktert da (...) Og som vi ser så er det bolig, økonomi og arbeid som er de store punktene når man kommer ut av fengselet" (Informant).

4.3.3 Tilbakeføringskoordinator

Regjeringen ønsker å satse på en tilbakeføringsgaranti som innebærer at kriminalomsorgen har ansvar for at domfelte sine behov blir kartlagt så tidlig som overhode mulig etter at dommen mottas (St. Meld. Nr. 37 (2007-2008)). Denne tankegangen har ført til etablering av 25 tilbakeføringskoordinatorer i norske fengsel. Disse har et spesielt ansvar for å koordinere tiltak for straffedømte som nærmer seg løslatelse (St. meld. nr. 37 (2007-2008)).

Jeg stilte spørsmål til informanten om Wayback hadde kontakt med tilbakeføringskoordinatorene som er ansatt i flere fengsel. Informanten hadde selv vært i kontakt med en tilbakeføringskoordinator når han skulle løslatelsen. *"Dem sjekker jo ut ca 1100 mennesker i året! (...) Og det er EN tilbakeføringskoordinator da. Som hun sa. Hun fikk jo en ny liste hver uke, så måtte hun velge hvem hun skulle hjelpe. Lissom, HALLO! Som hun sa, for at hun skulle klare jobben sin burde det vært 10 tilbakeføringskoordinatorer"* (Informant). Han mener etter mitt syn at tilbakeføringskoordinatorer er viktig, men det er en utfordring at de er så få.

4.4 Løslatelsen

”Jo lengre man har sittet inne, desto vanskeligere oppleves overgangen” (Svennevig, 2012 s. 62). Det er de første timene etter løslatelse som er kritiske. Mange behov og utfordringer blir realiteter når man plutselig befinner seg på andre siden av muren (Svennevig, 2012).

Waybacks erfaring er at de fleste trenger mye oppfølging den første tiden (Svennevig, 2012). Livssituasjonen kan oppleves som både kaotisk og angstfylt, og som nylig løslatt kan det være vanskelig å få oversikt og struktur på hverdagen. Jeg nevnte tidligere at de innsatte mister muligheten til å mestre de hverdagslige tingene utenfor murene når de blir innsatt. Derfor vil det etter fengselsoppholdet være behov for ny læring der den domfelte tar tilbake makt og kontroll over eget liv. Dette krever en ifølge institusjonssosiologien en ny tilvenningsprosess (Garsjø, 2008).

Etter flere år i fengsel visste en av fadderne i wayback ikke lenger hvordan det var å leve et normalt liv. *”Når du kommer ut, står du helt alene. Du aner ikke hva du skal lage til middag, eller hvordan du skal takle andre mennesker” (Svennevig, 2012 s.30).* Dette viser hvor overveldende det kan være å måtte tilpasse seg et nytt system som man tidligere har vært en del av.

”Vi hadde en person som hadde sittet inne i 14 år her.. og når han skulle ringe kameratene sine så hadde dem fått seg mobiltelefoner og sånt..” (Informant).

Samfunnet er i endring, og når man har sittet i fengsel over lengre tid er det mye som kan ha forandret seg. Trikken går til andre tider, 50øringen er ikke lenger i bruk og teknologien blomstrer som aldri før . Summen av alle småting som har endret seg kan virke overveldende (Svennevig, 2012). Informanten som selv har vært i kontakt med drapsdømte sier at de helst vil være ferdig med dommen og legge det bak seg.

”Mange av oss synes at et A4 liv er dritkjedelig.. men mange av de tidligere kriminelle ønsker seg selv et A4 liv.. Det er målsetningen for mange” (Informant). En utfordring er å møte de rundt seg som har dette A4 livet. *”Han skulle ringe kameratene sine.. så hadde de fått seg hus og kjerring, to unger og hytte på fjellet og stasjonsvogn og alt mulig.. Han hadde en*

søppelsekk med 280 kr i lomma lissom..”(informant). Dette kan være demotiverende for mange.

4.5 Tiden etter soning – et liv i frihet?

Spesielt det første året etter soning er det mye som må innarbeides. Mye handler om å lære seg dagliglivets koder for oppførsel og hvordan omgås andre i samfunnet (Svennevig, 2012). Goffman (1967) sier noe om løslatelsen etter oppholdet på institusjonen. For mange kan det være befriende å endelig kunne gå fri, ta seg en brødkive når man ønsker og snakke med hvem man vil, når man vil. Likevel sier han noe om at vedkommende er preget av institusjonen når han/hun kommer ut. Ofte vil løslatelsen vise til en ”proaktiv status”; ikke bare er den sosiale posisjonen innenfor murene forandret, men dens posisjon utenfor murene vil aldri være den samme som før fengslingen (Goffman, 1967). Dersom den proaktive statusen er ugunstig, noe den ofte er for drapstrømte, kan man anvende stigmatisering for å forklare hvordan de løslatte prøver å skjule sin fortid i fengselet. Goffman (1967) forklarer denne prosessen med å si at den løslatte vil oppdage å rykke fra toppen av den lille verden til bunnen av den store verden. Jeg vil videre vise hvordan dette stigmaet følger den drapstrømte inn i et liv som egentlig skulle betydd frihet.

”Jeg husker selv når jeg kom ut av fengselet. Jeg følte at alle kunne se at jeg har vært i fengsel” (Informant).

Dette førte til at informantene flyttet bort fra miljøet for å bli mer anonym. Han følte at han ble gjenkjent uansett hvor han måtte være. Stigma betyr sårmerke (Goffman, 1963), og et slikt utsagn kan tolkes som at informantene følte at sårmerket ble synlig for alle rundt ham. *”Det er ganske heavy” (Informant).* Å ha andres holdninger i tankene kan være en stor belastning for den enkelte. Her kan man se hvordan Becker (1963) sine begreper om hoved- og bistatus kommer til syne. Statusen som domfelt har vært med på å definere han som person, uten at det blir tatt hensyn til andre egenskaper som kan være tilstede. Informanten sier at man blir sliten av å skulle tenke på hvordan alle rundt deg ser på deg, og hva de tenker om deg.

”Før i tida stod det liksom bare navn, så var det glemt.. Da måtte du gå i arkivet for å finne gamle aviser for å finne navnet. Nå er det bare to trykk på google, så har du vedkommende” (Informant).

Drapsdømte har etter min mening en spesiell utfordring i forhold til media. I dag blir drapsdømte navngitt med bilde og hele historien blir lagt frem for offentligheten. Dette kan være med på å sette sperrer. Slike historier gjør at samfunnet tilegner seg erfaringer om drapsdømte som gruppe, og danner generaliserte oppfatninger om dem (Hauge, 2006). Det er slike oppfatninger som fører med seg tanker om at vedkommende ikke er til å stole på og mest sannsynlig vil utføre handlingen igjen.

4.5.1 Holdninger

”De frykter andres frykt og håper på de andres håp” (Leer-Salvesen, 1988 s.154).

Da jeg spurte informanten om hvordan han tror drapsdømte skilte seg ut blant andre domfelte var han sikker i sin mening. Det er samfunnets holdning til de drapsdømte som gjør at de møter spesielle utfordringer etter endt soning. Hvordan vi omtaler kriminelle har mye å si for de holdninger de møter (Leer-Salvesen, 1988). Det blir uttrykket identifiserende linjer mellom gjerningsmannen og forbrytelsen, og forbrytelsen blir den drapsdømtes hovedstatus (Becker, 1963). Den drapsdømte *er* en drapsmann eller en morder. Han *er* det han har gjort, mer enn de fleste andre (Leer-Salvesen, 1988).

”En har ingen andres speil enn de som bys frem av omgivelsene når en langsomt skal sette sammen selvbildet igjen etter et lengre fengselsopphold” (Leer-Salvesen, 1988 s. 20). Dette viser hvordan andres holdninger påvirker de drapsdømte sine tanker om seg selv. En symbolsk formidlet definisjon av en gruppe skaper sosiale realiteter og får sosiale konsekvenser for den som berøres av kategoriseringen (Garsjø, 2001).

4.5.2 Prinsippet om at domfelte er ferdig med straffen sin når den er sonet

Et viktig prinsipp i kriminalomsorgen er at en har gjort opp for seg når straffen er sonet. St. Meld. Nr. 37 (2007-2008) sier at dette i praksis ofte blir vanskelig. Jeg tror det blir ekstra vanskelig når det gjelder drapsdømte.

”Man kommer aldri bort fra at man har drept et menneske. Man klarer ikke å godta det liksom. Selv om de har sittet i kanskje ti år” (Informant).

Det er fengsling som skal være straffen for at man har brutt loven. Likevel viser Pager (2003) at det er grunn til å tro at straffen ikke ender ved løslatelse. Satt på spissen viser hans undersøkelse at tidligere domfelte blir ekskludert fra både sosiale og økonomiske muligheter. Han understreker dette med å si at de blir utsatt for ”double-Jeopardy”; at de blir straffet mer enn en gang for den samme forbrytelsen. I tillegg til fengselsstraffen må man etter løslatelsen leve med det stigma det innebærer å være drapsdømt, og de konsekvenser dette medfører.

”Det tror jeg de merker. Altså de drapsdømte. Holdningene til folk som treffer dem” (Informant).

”Vi har jo en person som har begått to drap. Og han. Det er ikke lett å komme seg tilbake til samfunnet uten at folk fordømmer deg nord og ned. Det er ikke lett som han sier”

(Informant). På denne måten vil historien til drapsdømte være en del av deres bagasje, og den vil henge på vedkommende. *”Du er han mannen som drepte hu der liksom..” (Informant).*

Slike holdninger kan føre til at mange velger å flykte fra eget miljø og helst vil være anonym i mengden og leve et vanlig A4-liv.

4.5.2 Bolig

For å si noe om boligsituasjonen til domfelte vil jeg referere til Dyb, E et. al (2006) sin rapport med navn ”Løslatt og Hjemløs” som ble presentert i teorikapittelet. To av tre innsatte har ikke fast og tilfredsstillende bolig ved løslatelse (Dyb, E et. al, 2006). De innsatte uttrykker boligens sentrale betydning som en base for et stabilt liv utenfor murene. De understreker betydning av å ha boligspørsmålet klart før løslatelse (Dyb, E et. el, 2006).

Rapporten (Dyb, E et. al.,2006) stilte spørsmål til de innsatte om hvordan de selv trodde de kom til å bli møtt på boligmarkedet. 84% og 87% svarte ”enig” eller ”helt enig” på påstanden om at ”private utleiery ønsker ikke å leie ut til tidligere innsatte” og ”private utleiery avviser boligsøkere fra fengsel”. Her viser de innsatte forståelse for hvordan deres status som kriminell vil følge dem etter fengselsoppholdet. Min informant understrekker dette med sitatet: *”Det å gå på visning og ikke ha referanser. Og si at man er straffedømt. Da. Også står det da 15 andre studenter der som vil ha samme hybelen som deg. Da stiller du ikke først i køen”*.

Med merkelappen ”drapsdømt” er de i en utsatt posisjon på boligmarkedet (Dyb, E et.al., 2006). Dette kommer frem i intervju med de innsatte. Det ble tydelig da flere hadde valgt å skjule sin posisjon som innsatt når de tok kontakt med utleiery. Mange hadde lyst til å ”starte på nytt” og ønsket ikke at det første naboene fikk vite var at man hadde sittet i fengsel. Dette viser hvor belastende identiteten som ”innsatt”, altså drapsdømt i mitt tilfelle, oppleves av de innsatte. De blir her stilt i et dilemma der de får valget mellom å fortelle åpent om sitt fengselsopphold eller å dikte opp en historie. Flere hadde dårlige erfaringer med begge valg (Dyb, E et. al., 2006).

4.5.3 Arbeid

Dersom man ikke har skaffet seg jobb før løslatelsen, eller ikke har et tilbud når man kommer på utsiden, kan dette by på utfordringer.

”Jeg tenker at. At folk som har sittet inne da. Som ikke har erfaring eller skolegang. Også sier alle at man skal begynne å jobbe med noenting” (Informant”) .

Samfunnet kan være med på å hindre de drapsdømte muligheten til å jobbe for sin livsførsel. Undersøkelsen til Pager (2003) viser at et kriminelt rulleblad reduserer sjansen for å bli oppringt med 50%. Arbeidsgivere sa at det kriminelle rullebladet bekymret dem. Det fins selvsagt skjulte tall i denne undersøkelsen, da Pager (2003) viser til at flere kan velge å holde informasjon om sin kriminelle bakgrunn skjult for arbeidsgiver. Min informant legger vekt på at det er best å være ærlig. Han opplevde selv hvordan det var å holde sin kriminelle bakgrunn skjult. Dette førte til et tankekjør.

”Jeg gikk alltid å tenke på om vedkommende kjente noen på facebook som kjente noen andre på facebook (...) så da går det jo en tanke hele tiden, så man blir jo sliten etter hvert” (Informant).

”Sannheten kommer alltid for noen dager, er det noe som heter” (Informant). Det å lyve vil være å få jobb på feil premisser og informanten sier at verden ikke er stor. Til slutt vil man ende opp med et nytt nederlag da man risikerer å plutselig bli sagt opp fordi man ikke har vært ærlig om sin kriminelle fortid.

”Du skal levere inn en CV når du har vært borte seks måneder her og et år der og (...) som man sier så er det ikke lett å levere inn en CV da.. Hva skal man si da? Spør mange” (Informant).

Informanten legger vekt på at det er opp til arbeidsgiver å sette pris på ærligheten og gi den tidligere domfelte en sjanse. Undersøkelsen til Pager (2003) viser at det er en signifikant forskjell på hvilke type forbrytelse som er begått, i forhold til hvem det er sannsynlig at arbeidsgivere ville ansette. Arbeidsgiverne viste mer motvilje til å ansette noen som var dømt for voldskriminalitet enn en person som var dømt for salg av ulovlige rusmidler. Flere arbeidsgivere oppga grunner til hvorfor de ikke ville ansette en som hadde solgt ulovlige rusmidler, og Pager (2003) konkluderte med at disse grunnene bare ble forsterket dersom vedkommende var dømt for voldskriminalitet. For å sette disse funnene i et teoretisk perspektiv kan man med stigmatteorier se på hvorfor arbeidsgivere ikke ønsker å ansette drapsdømte. En arbeidsgiver sa at han ikke kunne stole på at han kom på jobb i tide (Pager, 2003). Dette viser hvordan statusen som ”drapsdømt” er tillagt egenskaper som kanskje ikke er overens med vedkommende sin personlighet.

5. Avslutning

Jeg har i denne oppgaven rettet fokuset på hvilke sosiale utfordringer drapsdømte møter i overgangen fra fengsel til samfunn. Jeg har lagt vekt på hvordan de drapsdømte blir møtt av

andre og hvordan dette kan påvirke dem. Etter min mening stilles de drapdsdømte i en særstilling ved løslatelse. Informanten fokuserte på samfunnets holdninger til drapdsdømte som en av deres største utfordring. På grunn av deres handling og bakgrunn i fengsel tillegges de stereotypiske egenskaper som kanskje ikke er overens med deres personlighet. Den drapdsdømte *er* en drapsmann. Han *er* det han har gjort (Leer-Salvesen, 1988).

Gjennom Goffman (1967) sitt begrep om ”totale institusjoner” har jeg vist at fengselet som system kan være med på å understreke holdningene. Jeg har prøvd å belyse hvordan tiden i fengselet bør gjenspeile samfunnet utenfor murene for å gjøre overgangen lettere, jf. normalitetsprinsippet. Fengslingen kan kreve en tilvenningsprosess både på veien inn og ved løslatelse. Dette kan oppleves som en belastning.

Jeg nevnte at straffedømte, som prinsipp, ikke skal lide urimelig som følge av straffereaksjonen. Jeg stiller meg bak Pagers (2003) begrep om at de drapdsdømte blir utsatt for det hun kaller en “Double-jeopardy”. Det understreke at tiden etter løslatelse byr på mange utfordringer, da de straffedømte kan oppleve å bli straffet mer enn en gang for den samme forbrytelsen. Som tillegg til fengselsstraffen må den drapdsdømte leve med det stigma det innebærer å være drapdsdømt, og de konsekvenser dette medfører. Nemlig å kjenne på følelsen av å bli ekskludert fra både sosiale og økonomiske muligheter på grunn av deres fortid.

5.1 Relevans for sosialt arbeid

I arbeidet med denne brukergruppen er det viktig at vi som sosialarbeidere viser solidaritet og ikke lar oss ubevisst styre av de fordommer som tillegges de drapdsdømte. Det er vår oppgave å finne ressurser i individet. Det krever at vi ser hele mennesket, og ikke bare som et produkt av en hendelse.

5.2 Kritikk

Jeg ser med kritisk blick på min egen forskning og det svaret jeg har fått. Rapporten er et resultat av et intervju med en person som selv ikke har vært drapdsdømt og jeg viser til noe forskning gjort på feltet. Oppgaven er ikke dekkende alene for å forklare de sosiale utfordringer drapdsdømte møter i overgangen fra fengsel til samfunn. Dette er et tema som trenger mer utdypende forskning. Vi trenger mer kunnskap som kommer direkte fra personer

som er dømt for drap og som har sittet over lengre tid i fengsel. Det er de som vet best hvordan overgangen oppleves.

6. Litteraturliste

Becker, Howard S.(1963): *Outsiders: The Studies in the sociology of deviance*. Free Press, New York.

Bronebakk, Kristin Bølgen (2012): *Frihet og fordommer*, i Olsen, Ståle (Red.) (2012): *Virker straff?* Scandinavian Academic Press / Spartacus Forlag AS.

Dalland, Olav (2012): *Metode og oppgaveskriving*. Gyldendal akademisk.

Dyb, E.,I. Brattbakk, K. Bergander & J.Helgesen (2006) *Løslatt og hjemløs*. Bolig og bostedløshet etter fengselsopphold. Oslo, NIBR.

FO (2002): *Yrkesetisk grunnlagsdokument for barnevernspedagoger, sosionomer og vernepleiere*. Vedtatt på kongressen 2002.

Garsjø, Olav (2001): *Sosiologisk tenkemåte – En introduksjon for helse- og sosialarbeidere*. Gyldendal Akademisk.

Garsjø, Olav (2008): *Institusjonssosiologi – Perspektiver på helse- og omsorgsinstitusjoner*. Gyldendal forlag.

Goffman, Ervin (1963) *Stigma – Notes on the Management of Spoiled Identity*. Penguin Books.

Goffman, Ervin (1967): *Anstalt og mennesker*. København: Jørgen Pauldansk forlag. Oversetter Knud Eilskov.

Guneriussen, Willy (1999): *Aktør, handling og struktur – Grunnlagsproblemer i Samfunnsvitenskapene*, s.133-156 (Kap. 5). Tano Aschehoug AS.

Hauge, Ragnar (2006) *Stempling og stigmatisering i*; Finstad, L. & Høigård(red.):

Kriminologi. Pax Forlag.

Kvale, Steinar & Brinkmann, Svend (2009): *Det kvalitative forskningsintervju*. Gyldendal akademisk.

Leer-Salvesen, Paul (1988): *Etter drapet – Samtaler om soning og skyld*. Universitetsforlaget.

Pager, Devah (2003): *The mark of a criminal record*. American Journal of Sociology 108(5):937-975.

Schiefloe, Per Morten (2011): *Mennesker og samfunn*. Fagbokforlaget.

St. Meld. nr. 37 (2007-2008): *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn*. Det kongelige justis- og politidepartement.

Svennevig, Gitte (2012): *Wayback – Det er aldri for tidlig å angre*. Z-Forlag AS.

Thagaard, Tove (2009): *Systematikk og innlevelse – En innføring i kvalitativ metode*. Fagbokforlaget.

Tjersland, O. A., Engen, G., Jansen, U. (2013): *Allianser: Verdier, teorier og metoder i miljøorientert terapi med barn og unge*. Gyldendal Akademisk.

Lovverk:

Straffeloven (1902): *Almindelig borgerlig Straffelov av 22. Mai 1902*.

Straffegjennomføringsloven (2001): *Lov om gjennomføring at straff mv. Av 28. Juni 2001*.

Internettkilder:

Kriminalomsorgen u.å. Hentet 13. April 2013 fra:

<http://www.kriminalomsorgen.no/om-kriminalomsorgen.237840.no.html>

7. Vedlegg

7.1 Vedlegg 1 – Informasjonsskriv

Hei,

Mål med prosjektet

Mitt navn er Stine Sortevik, jeg går 3. året Sosialt arbeid ved Høgskulen i Sogn og Fjordane, og skriver for tiden bacheloroppgave. Mitt tema er overgangen fra fengsel til samfunn og min problemstilling lyder som følger: ”Hvilke sosiale utfordringer møter drapsdømte i overgangen fra fengsel til samfunn?”.

For å kunne belyse denne problemstillingen på best mulig måte, ønsker jeg et intervju med din organisasjon. Jeg vil helst intervju noen som har god kjennskap til/erfaring med denne gruppen. Den informasjonen jeg innhenter gjennom intervjuet vil knyttes opp mot annen forskning gjort på feltet og opp mot St. Meld. nr. 37 og rapporter gjort i samarbeid med KRUS. Resultatene vil også knyttes opp mot teorier om stempling og stigma, og opp mot institusjonssosiologien. Målsetningen med dette prosjektet er å få bedre innsikt i disse utfordringene for å vite noe mer om hvordan vi som fremtidige sosialarbeidere kan jobbe med denne problemstillingen. Resultatet fra studien vil presenteres i min avsluttende bacheloroppgave som skal vurderes ved Høgskulen i Sogn og Fjordane.

Metode og fremgangsmåte

Jeg har valgt kvalitativ metode for å svare på dette spørsmålet. Det innebærer at jeg går i dybden for å få en bedre forståelse. Siden jeg bor i Sogndal vil intervjuet forgå via telefon. Jeg sender på forhånd spørsmålene til deg slik at du får mulighet til å forberede deg. Deretter ringer du når du er klar til å svare på spørsmålene. Det hadde vært fint om jeg kunne få vite på forhånd når du ønsker å ringe, slik at jeg selv kan forberede meg. Det er ønskelig fra min side at jeg har mulighet til å ta opp samtalen, slik at jeg får best nytte av intervjuet.

Personvern

Jeg viser til personopplysningsloven om at personopplysninger bare kan behandles dersom den opplysningene gjelder har inngått et informert samtykke. Deltakelse i forskning skal altså baseres på et samtykke fra den som deltar. Jeg vil opplyse om at det er frivillig å delta i dette

forskningsprosjektet og at informanter kan trekke seg så lenge studien pågår uten at vedkommende må oppgi noen grunn. Studien vil pågå frem til 24. Mai 2013, da bacheloroppgaven/rapporten skal leveres inn.

Data vil bli behandlet konfidensielt. I oppgaven/rapporten vil informanter være anonyme dersom det er ønskelig. Det vil være jeg som har tilgang til det datamaterialet som blir samlet inn. Ved avslutning av prosjektet, og når rapporten er godkjent, vil all datamaterialet bli slettet og/eller makulert.

Dersom du ønsker å delta på intervjuet er det fint om du skriver under på den vedlagte samtykkeerklæringen jeg sender til deg, skanner den inn, og sender den tilbake til meg.

Som nevnt vil prosjektet avsluttes i form av en bacheloroppgave som blir levert 24. Mai. Intervjuet vil bli brukt som datamateriale for å drøfte min problemstilling.

Dersom du lurer på noe, i forkant eller i etterkant av intervjuet, finner du kontaktopplysninger her:

Adresse:

Stine Sortevisk

Markavegen 35

6856 Sogndal

tlf.: 92 82 51 39

E-post: stine.sortevik@icloud.com

7.2 Vedlegg 2 - Intervjuguide

Jeg har tatt utgangspunkt i at det finnes sosiale utfordringer i overgangen fra fengsel til samfunn. Spørsmålene er derfor ledende i den forstand. Dersom du har innvendinger på dette, er det ønskelig at du kommenterer det.

Jeg skriver nå en intervjuguide med noen hovedspørsmål, men vil gjerne underveis stille noen oppfølgingsspørsmål.

1. Fortell gjerne litt om hvem du er og hvilken tilknytning du har til organisasjonen.

- Alder
- Erfaring
- Tilknytning til organisasjonen

2. Hvordan jobber dere med overgangen fra fengsel til samfunn?

- Hvordan jobber wayback
- Hvordan jobber dere i forhold til fengselet
- Hvordan forholder dere til samfunnet rundt
- Hvordan forholder dere til familien
- Politikken
- Hvordan jobber dere med den enkelte på individnivå
- Hvordan jobber dere med samfunnet
- Er det individuell tilpasning/ Hvordan vektlegger dere brukermedvirkning?
- Hva mener du kjennetegner en vellykket tilbakeføring?

De er en del av det sivile samfunn.

3. Hvordan forstår du at slike overganger kan være vanskelige?

- knyttet til årsakssammenhenger ?
- Hva slags type overganger er vanskelig?
- Hva er lettere?

4. Hvordan opplever du de utfordringer domfelte møter i overgangen fra fengsel til samfunn?

- I forhold til; bolig, arbeid, nettverk
- (Tenk gjennom hva du jeg forventer).

5. Hvilke erfaringer har dere med mennesker som har begått drap?

- Dine erfaringer?
- Hvilke erfaringer i så fall?
- Hva er mest utfordrende med arbeidet?
- Er det spesielle utfordringer knyttet til overganger?
- Er det spesielle utfordringer med møte utenfor?
- Hvordan tenker organisasjonen i forhold til dine tanker om dette?

6. Hva tror du skiller drapsdømte fra andre domfelte i en tilbakeføringsprosess?

- organisasjonen opp mot deg selv.
- samarbeid med andre organisasjoner.
- kontakt med pårørende?
- nettverk, bolig, arbeid

7. Hvordan tror du mennesker ellers i samfunnet forholder seg til drapsdømte?

8. Er det noe jeg ikke har spurt om som du gjerne vil tilføye?